

Структурна динаміка внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш у 1975—2010 роках

АНОТАЦІЯ. У даній статті досліджено особливості розвитку внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш протягом 1975—2010 рр. На основі розрахунку індексу Грубеля—Ллойда та взаємодоповнюваності торгівлі (ТСІ) авторами визначено пріоритетні галузі розвитку двосторонніх відносин між аналізованими країнами, зокрема видобувна промисловість, паливно-енергетичний комплекс та харчова промисловість. Використовуючи здобутки Рікардіанської теорії, в ході дослідження на основі динаміки показника виявлених порівняльних переваг (RCA) було визначено потенційно можливі напрямки посилення співробітництва між Індією та Бангладеш у легкій, нафто-хімічній і харчовій промисловості. На основі розробленої авторами прогностичної SMART-моделі запропоновано оптимальний сценарій трансформації існуючої системи митно-тарифного регулювання між аналізованими країнами, зокрема взаємного зменшення митного навантаження при торгівлі товарами автомобіле- та важкого машинобудування, а також хімічної галузі. Таким чином, глибша торгова інтеграція аналізованих країн на основі запропонованого дослідниками сценарію дозволить Індії та Бангладеш «капіталізувати» визначені торговельні переваги та диверсифікувати ризики кожного з її торгових партнерів у перспективі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Індекс Грубеля—Ллойда, показник взаємодоповненості торгівлі, модель SMART, економічний регіоналізм.

Вступ

6 грудня 1971 року Бангладеш здобув незалежність за активної підтримки Індії. З того часу Індія має гарні економічні та політичні відносини з Бангладеш. Двостороння торгівля між Індією та республікою Бангладеш ведеться згідно з Індо-Бангладешською торговою угодою, підписаною 28 березня 1972 року. За вказаною угодою обидві країни надають одна одній найбільші національні привілеї.

Серед сусідів Індії Бангладеш займає особливе місце не тільки через роль Індії в незалежності республіки, а й також через географічне розташування: Індія оточує Бангладеш з трьох боків. Обидві країни пропонують природні ринки для експортної

¹ Сушил Кумар — науковий співробітник кафедри економіки, Джамя Міллія Ісламія (Центральний університет), Джамя Нагар, Нью-Делі — 110025, Індія. Наукові інтереси: міжнародна торгівля, внутрішньогалузева торгівля, прикладна економетрія. E-mail: susheco@gmail.com

Шахід Ахмед — професор кафедри економіки, Джамя Міллія Ісламія (Центральний університет), Нью-Делі, Індія. Наукові інтереси: міжнародна торгівля та СОТ, міжнародні фінанси, макроекономіка, прикладна економетрія. E-mail: shahec@gmail.com

продукції одна одної. Операційні витрати на взаємну торгівлю можуть бути мінімальними в результаті географічної близькості, спільної мови та спільних фізичних інфраструктур.

Торгівля Індії з Бангладеш значно збільшилася з 1,65 млрд дол. США у 2005—2006 рр. до 4,06 млрд дол. США у 2011—2012 рр. Обсяг двосторонньої торгівлі у 2012—2013 рр. становив 5,34 млрд дол. США, з якого 4,77 млрд дол. США становлять експорт Індії до Бангладеш і 0,56 млрд дол. США — імпорт. Наразі Індія надала Бангладеш безмитне ввезення майже всіх товарів, за винятком 25 позицій. Індія є четвертим найбільшим торговим партнером Бангладеш після Європейського Союзу, США та Китаю, у 2010 році обсяг торгового обігу становив 9,1 % від загального обсягу торгівлі Бангладеш. Незважаючи на досить великий перелік конкурентних товарів Бангладеш частка Індії у загальному обсязі імпорту республіки становила 3,6 % у 1980 році, збільшившись до 9,37 % у 1995 році та до 15,30 % у 2008 році².

Незважаючи на односторонню концесію Індії на користь Бангладеш і наявність значного кордону між двома країнами, експорт республіки Бангладеш до Індії не набув значного приросту, спричиняючи торговий дефіцит у платіжному балансі Бангладеш у двосторонній торгівлі. Хоссейн і Рашид³ визначають економічний і політичний характер проблеми дефіциту двосторонньої торгівлі, Закі⁴ розглядає торговий дефіцит у контексті торгівлі між невеликою країною та її великим сусідом, а Рахман⁵ схильний розглядати торговий дефіцит з точки зору регіональної інтеграції країн Південної Азії. Бакха⁶, Чаудхарі⁷, Танеджа й Похіт⁸ і Танеджа⁹ вважають причиною дефіциту незаконну транскордонну торгівлю. Де та ін.¹⁰ заявляють, що Бангладеш та Індія багато виграють, якщо відкриють одна одній свої ринки.

² World Bank. 2010. South Asia Economic Update 2010 : Moving up Looking East, World Bank, Washington, D.C.

³ Zaki, Eusufzai. 2000. Liberalisation in the Shadow of a Large Neighbour: A Case of Bangladesh-India Economic Relation. Dhaka University Press.

⁴ Zaki, Eusufzai. 2000. Liberalisation in the Shadow of a Large Neighbour: A Case of Bangladesh-India Economic Relation. Dhaka University Press.

⁵ Rahman M.M. 2005. Bangladesh-India Bilateral Trade Improvement: Causes of Imbalance and Measure (Australia University of Sydney).

⁶ Bakhat, Zaid. 1994. BIDS study on illegal International trade in Bangladesh, 1990: An Update, Bangladesh Institute of Development Studies, Dhaka.

⁷ Chaudhari, S.K. 1995. Cross Border Trade between India and Bangladesh, NCAER, Working Paper 58. New Delhi

⁸ Taneja, N. & Pohit, S. 2000. India's Informal Trade with Bangladesh and Nepal : A Qualitative Assessment (SANEI Paper)

⁹ Taneja, N. 2001. Informal trade in SAARC region, Economic and Political Weekly, March 17.

¹⁰ De Prabir, Raihan Selim, K. Sanjay. 2012. Unlocking Bangladesh-India Trade emerging potential and the way forward. Working paper 6155. World Bank

Здійснений авторами аналіз розширює наявні дослідження у двох важливих напрямках. По-перше, наскільки нам відомо, це перше дослідження, в якому здійснюється аналіз внутрішньогалузевої торгівлі за період з 1975 р. по 2010 р. По-друге, воно також допоможе нам зрозуміти потенціал промислового ланцюгу цінностей між Індією та Бангладеш і можливі види торгового співробітництва. Таким чином у дослідженні висвітлені такі аспекти торгових відносин між Індією та Бангладеш:

динаміка порівняльних переваг Індії та Бангладеш та їх причини;

взаємодоповненість торгових тенденцій двох країн;

роль внутрішньогалузевої торгівлі у двосторонніх торгових відносинах;

вплив переліку конкурентних товарів Бангладеш згідно з SAFTA (з Індією).

У другій частині статті авторами здійснено аналіз найрозповсюдженіших теоретичних поглядів щодо визначення сутності внутрішньогалузевої торгівлі; у третій — визначено статистичну та методологічну бази для здійснення дослідження; у четвертій частині подано емпіричні результати аналізу, а в останній частині статті представлено заключні рекомендації та запропоновані найперспективніші напрями подальшого дослідження.

Теоретичний огляд внутрішньогалузевої торгівлі

Зацікавленість у феномені внутрішньогалузевої торгівлі здебільшого виникла з робіт дослідників про вплив створення Європейського економічного співтовариства на торгові тенденції у державах-членах ще у 60-х роках. Перше оригінальне дослідження провів Вердоорн стосовно змін у торгових напрямках країн Бенілюксу після їх об'єднання¹¹. Він виявив, що спеціалізація і торгівля між державами-членами відбулася у подібних категоріях продукції, а не між різними категоріями. В аналізі складу продукції, яка перебувала в торговому обігу між кожною парою перших членів ЄЕС за період 1958—1963 рр. і 1963—1970 рр., Баласса¹² виявив, що торгівля здебільшого мала характер обміну подібною продукцією. Грубель і Ллойд¹³ пізніше підраховали, що 71 % збільшення торгівлі між країнами ЄЕС у період від 1959 до 1967 рр. були результатом внутрішньогалузевої торгівлі (ІІТ).

¹¹ Verdoorn (1960). The Intra-Bloc Trade of Benelux. In Robinson (ed).

¹² Balassa, B (1975) European Economic Integration (Amsterdam, North-Holland)

¹³ Grubel, Herbert G., Peter J. Lloyd. (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. London.

Перші огляди, які намагалися пояснити природу внутрішньогалузевої торгівлі, були проведені Кругманом¹⁴, Ланкастером¹⁵ і Хелпманом¹⁶. Вони зробили свій внесок до теоретичних обґрунтувань внутрішньогалузевої торгівлі, пов'язавши цей феномен із недосконалістю конкуренції і диференціацією продукції. Горизонтальна внутрішньогалузева торгівля пояснюється ефектом масштабу за умов диференціації продукції та недосконалої конкуренції. З іншого боку, пояснення вертикальної внутрішньогалузевої торгівлі не були пов'язані з ефектом масштабу в дослідженнях Фалві¹⁷, Фалві та Кіржковські¹⁸, а також Фалма та Хелпмана¹⁹. Загалом, ці моделі передбачають динаміку зміни внутрішньогалузевої торгівлі в напрямках, подібних до тенденцій міжгалузевої торгівлі, які прогнозуються за допомогою моделі традиційної торгівлі з наданням найвагомішої ролі дисбалансам у забезпеченості ресурсами.

При аналізі торгівлі диференційованою продукцією Ліндер²⁰ висунув пропозицію щодо того, що чим подібнішими є структури попиту двох країн, тим потенційно інтенсивнішою буде торгівля між цими країнами. Далі він доводив, що, оскільки «на структуру попиту в країні впливає ряд різноманітних сил, рівень середнього прибутку є найвагомішим і єдиним фактором». Наявність спільного кордону також допомагає обміну інформацією, на думку Грубеля та Ллойда; в країнах, які мають спільний кордон, у межах галузі може відбуватися торгівля продукцією, яка за функціями є однаковою, але різна за місцем застосування. Таким чином, можна висунути гіпотезу, що обсяг внутрішньогалузевої торгівлі буде більшим між країнами зі спільним кордоном (як у випадку Індії та Бангладеш), аніж між країнами, у яких немає спільного кордону.

Покриття за наявністю даних і методологія дослідження

Дослідження охоплює період від 1975–76 рр. по 2010–11 рр.²¹. Торгова статистика, використана у цьому дослідженні, взята

¹⁴ Krugman, P.R (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economic*, 9, 469–79

¹⁵ Lancaster, K.J. (1980). Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition. *Journal of International Economics*, 98, 63–83.

¹⁶ Helpman, E (1981). International trade in the presence of product differentiation, economies of scale and monopolistic competition. *Journal of International Economics*, 11(3), 305–340.

¹⁷ Falvey, R.E. (1981). Commercial policy and International Trade, *Journal of International Economics*, 11, 495–511.

¹⁸ Falvey, R.E and Kierzkowski, H. (1987). Product Quality, Intra-Industry Trade and Imperfect Competition. In Kierzkowski (ed.).

¹⁹ Flam, H. and E. Helpman (1987). Vertical product Differentiation and North-South Trade. *American Economic Review*. Vol. 77, pp. 810–22.

²⁰ Linder, S.B (1961). *An essay on trade and transformation*. New York, John Wiley Sons.

²¹ Вибір зазначених років пов'язаний з наявністю даних.

з бази даних світових інтегрованих торгових рішень (WITS), спільно розробленої Світовим банком та UNCTAD, он-лайнної бази даних показників світового розвитку, Щорічника-довідника торгової статистики за вересень 2012 р., Міжнародного валютного фонду та Резервного банку Індії. Базовим інформаційним джерелом є база даних торгівлі товарами Статистичного підрозділу Об'єднаних Націй (COMTRADE). Роки, включені до аналізу, визначаються за наявність даних. Дослідження базується на Переглянутому виданні 1 SITC Стандартної класифікації міжнародної торгівлі Об'єднаних Націй (SITC). Переглянуте видання 1 має переваги, оскільки воно пропонує максимальні можливості порівняння за обраний період, оскільки торгова статистика велася за саме цією класифікацією, починаючи з 1960-х рр.

Більшість розрахунків виконується на однозначному, двозначному та тризначному рівні класифікації SITC. Грубель і Ллойд (1975) провели визначне емпіричне дослідження важливості внутрішньогалузевої торгівлі та засобів її вимірювання. Таке вимірювання, яке наразі відоме під назвою «індекс Грубеля—Ллойда», проводиться за формулою:

$$B_i = \frac{(X_i + M_i - |X_i - M_i|)}{X_i + M_i} \times 100, \quad (1)$$

де B_i — індекс внутрішньогалузевої торгівлі i^{th} -тої галузі.

X_i — експорт i^{th} -тої галузі,

M_i — імпорт i^{th} -тої галузі.

Значення B_i коливається від 0 до 100. Якщо внутрішньогалузевої торгівлі (ІТ) немає (тобто, один з показників X_i або M_i становить нуль), значення показника «нуль» буде показувати повноцінну міжгалузеву торгівлю. У цьому разі значення експорту або імпорту буде дорівнювати нулю. B_i приймає значення 0. Якщо вся торгівля є внутрішньогалузевою (тобто, $X_i = M_i$), B_i приймає значення 100. Вищі значення індексу пов'язані з більшим обсягом внутрішньогалузевої торгівлі як пропорції від загального обсягу торгівлі, при цьому значення індексу 100 означає рівний обсяг експорту та імпорту.

Ранні емпіричні дослідження ІТ були обмежені «статичними» показниками, такими як стандартний індекс Грубеля—Ллойда, який вимірює ІТ за один рік. Однак дослідження Гамільтона та Кніста²² показало новий і потенційно суперечливий вимір емпіричного аналізу ІТ, запропонувавши вимірювання маргінальної внутрішньогалузевої торгівлі (МІІТ). Наразі запропоновані три методи «динамічного» аналізу ІТ, а

²² Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356—367.

новані три методи «динамічного» аналізу ІТ, а саме: індекс Гамільтона—Кніста, індекс Гріневея та ін.²³ і вимірювання в стилі Грубеля—Ллойда²⁴. Серед різних версій індексу МІІТ найуживанішим індексом є розроблений Брюлхартом²⁵. Індекс МІІТ за Брюлхардом розраховується таким чином:

$$B = \frac{\sum[(|\Delta X_i| + |\Delta M_i|) - |\Delta X_i - \Delta M_i|]}{(|\Delta X_i| + |\Delta M_i|)} \times 100, \quad (2)$$

де ΔX_i означає зміну кількості експорту з країни у конкретній категорії продукції за період від t_1 по t_2 , а ΔM_i означає зміну кількості імпорту до цієї країни у тій же категорії продукції за період від t_1 по t_2 . Індекс МІІТ за Брюлхартом приймає значення від 0 до 100, де 0 представляє сценарій, за яким нові товаропотоки за конкретний період часу з'являються виключно через міжгалузеву торгівлю, а 100 означає ситуацію, в якій нові товаропотоки за певний період часу відбуваються виключно через внутрішньогалузеву торгівлю.

Складений середній відсоток зростання

Цей показник використовується для порівняння темпів зростання експорту та імпорту широких категорій товарів в одній країні з темпами зростання цих показників у світовій торгівлі або торгівлі конкурентів, включаючи основну експортну та імпорتنу продукцію. Середній річний приріст (G) за період розраховується таким чином:

$$G_i = (Xt^2 / Xt^1)^{1/n-1} \times 100, \quad (3)$$

де Xt^1 і Xt^2 є торговими значеннями продукту I на початку та наприкінці періоду відповідно, а n — кількість років.

Індекс взаємодоповненості торгівлі (ТСІ)

Індекс ТСІ може надати корисну інформацію щодо перспектив внутрішньо-регіональної торгівлі. Він показує, наскільки добре обсяги імпорту та експорту країни відповідають один одному. Міхаелі²⁶ використав цей показник для оцінки перспек-

²³ Greenaway, David, Robert C. Hine, Chris Milner, Robert Elliott. (1993). Adjustment and the Measurement of Marginal Intra-Industry Trade. SPES Working Paper № 8.

²⁴ Grubel, Herbert G., Peter J. Lloyd. (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. London.

²⁵ Brühlhart, Marius (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. Weltwirtschaftliches Archiv, vol. 130, pp. 600—613.

²⁶ Michaely, M 1994. Trade Preferential Agreements in Latin America : An Ex-Ante Assessment. World Bank policy research working paper 1583.

тив торгових домовленостей Латинської Америки, Йейтс²⁷ — для Центральної Африки, а Наг та ін.²⁸ — для Південної Азії при аналізі сумісності. Цей показник також має певні переваги, коли його значення для країн, які розглядають укладення угоди про регіональну торгівлю, порівнюється з іншими, які вже уклали або намагалися укласти такі угоди. Показник взаємодоповненості торгівлі²⁹ між країнами k та j визначається таким чином (Індія та Бангладеш):

$$TC_{kj} = 100(1 - \text{sum}(|m_{ik} - x_{ij}|/2)), \quad (4)$$

де x_{ij} — частка товару i у світовому експорті країни j , а m_{ik} — частка товару i в загальному обсязі всього імпорту країни k . Показник дорівнює нулю, якщо товари не експортуються однією країною або не імпортуються іншою. Показник дорівнює 100, коли частки експорту та імпорту повністю співпадають.

Торгові відносини Індії та Бангладеш

Торгівля республіки Бангладеш з іншими країнами світу збільшилася на 12,8 % протягом 2001–2012 рр. Загальний обсяг торгівлі зріс від 14,85 млрд у 2001 р. до 55,91 млрд у 2012 р. Між іншим, обсяг експорту та імпорту зріс за цей період майже в такому ж обсязі³⁰. Експорт збільшився у значенні сукупного річного темпу зростання (CAGR) 12,7 %, а імпорт збільшився у тому ж значенні CAGR на 12,9 % за той самий період. Основними торговими партнерами Бангладеш були Європейський Союз і Сполучені Штати Америки. Так, 78 % усього експорту, здебільшого готовий одяг, надходили до європейських і північноамериканських ринків. Для географічної товарної структури експорту країни характерним є низький рівень диверсифікації. Так, текстильна продукція становить 87 % усіх експортованих товарів. Багато країн надають Бангладеш як одній з найменш розвинених країн вільний доступ на ринки, наприклад, Європейський Союз, Канада, Австралія, Японія, Норвегія та Китай.

Індія також дозволила безмитне ввезення 10 млн одиниць готового одягу та преференційний доступ до ринку згідно з режимом Зони вільної торгівлі у Південній Азії (SAFTA). Бангладеш в основному імпортує товари з Китаю та Індії. На

²⁷ Yeats. 1998. Just How Big is Global Production Sharing, World Bank, Policy Research Working Paper 1871, The World Bank, Washington, D.C.

²⁸ Ng, F. and A. Yeats (2003). Major trade trends in East Asia: What are their implications for regional cooperation and growth? Policy Research Working Paper No. 3084, World Bank, Washington, D.C.

²⁹ Показник взаємодоповненості торгівлі є загальним (двозначний рівень SITC).

³⁰ Acharya, L., Marwaha A. (2012). Status Paper on India-Bangladesh Economic Relations. FICCI.

відміну від напрямків експорту більша частина імпорту походить з Азії. Більшість імпорту (приблизно 47 %) покривають споживчі товари та напівфабрикати. Більша частина товарів текстильної промисловості імпортована та складає основну частку імпорту республіки.

Двостороння торгівля між Індією та Бангладеш ведеться згідно з положеннями торгової угоди між країнами, яка була підписана 28 березня 1972 року. Обидві країни надали одна одній найбільші переваги. В результаті цього торгівля Індії з Бангладеш зазнала значного приросту за останні роки. Наразі Китай є найбільшим торговим партнером Бангладеш, однак у наступні роки він може бути витіснений Індією.

Обсяг торгівлі Індії з Бангладеш у 1980 році складав 117,87 млн дол. США, з якого 105,52 млн дол. США припадали на експорт, а 12,35 млн дол. США — на імпорт. У 2011 році загальний обсяг торгівлі складав 4660,36 млн дол. США, з яких 4062,38 млн дол. США припадали на експорт, а 597,98 млн дол. США — на імпорт. Дійсно, Бангладеш зазнав зростаючого торгового дефіциту з Індією, який збільшився з 1,5 млрд дол. США у 2004–2005 рр., до 3,4 млрд дол. США у 2010–2011 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

ДВОСТОРОННЯ ТОРГІВЛЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА БАНГЛАДЕШ, млн дол. США

Рік	Індія до (з) Бангладеш		
	Експорт (А) з Індії	Імпорт (В) в Індію	(А-В)
1980	105,52	12,35	93,17
1985	104,19	28,90	75,29
1990	297,11	15,26	281,85
1995	959,62	78,82	880,80
2000	860,33	79,85	780,48
2005	1656,05	110,11	1545,94
2011	4062,38	597,98	3464,40

Джерела: WITS, торгова база даних он-лайн (дата доступу 12/07/2014)

Імпорт Бангладеш з Індії визначений у главах HS 10, 52, 27, 87, 84, 72, 17, 23, 39 і 29, до якого входять такі товари: крупи (17,22 %), бавовна (14,77 %), мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх переробки; бітумінозні речовини; мінеральні мастила (8,02 %), транспортні засоби, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, а також їх частини та аксесуари до них (6,49 %), ядерні реактори, кот-

ли, механізми та механічні пристрої, їх частини (5,97 %), залізо та сталь (4,63 %), цукор та цукрові кондитерські вироби (4,58 %), залишки та відходи харчової промисловості; готові корми для тварин (3,98 %), пластичні маси та вироби з них (3 %), а також органічні хімічні речовини (3 %).

Трикотажний і текстильний одяг постійно складає приблизно 80 % загального обсягу експорту. За ним у списку експорту республіки ідуть заморожені харчові продукти, джутові вироби, шкіряна та хімічна продукція. При такому характері економіки двох країн і напрямку експорту Бангладеш єдиним способом зменшити торговий дефіцит між країнами є дослідження та використання досі не залученого потенціалу у двосторонніх торгових відносинах. Енергетичні потреби Індії зростають, і Бангладеш може скористатися цією можливістю й налагодити поставки енергоносіїв своєму сусіду, забезпечуючи значне зменшення торгового дефіциту³¹. Для покращення показників торгового дефіциту республіки Бангладеш Індія оголосила безмитний доступ на свої ринки для 46 текстильних товарів із Бангладеш у вересні 2011 року, а також зняла обмеження переліку конкурентних товарів згідно з умовами SAFTA, крім 25 видів товару³².

Емпіричні результати

У цьому дослідженні були використані інші торгові показники для аналізу двосторонніх торгових відносин. З метою дослідження потенціалу торгівлі між Бангладеш та Індією були розраховані індекси Виявленої порівняльної переваги (RCA) за 2012 рік на шестизначному рівні HS, індекс внутрішньогалузевої торгівлі, індекс торгової взаємодоповненості та індекс маргінальної внутрішньогалузевої торгівлі.

1. Індекс внутрішньогалузевої торгівлі

У торгових відносинах Бангладеш та Індії є високий потенціал внутрішньогалузевої торгівлі, оскільки ці країни мають спільний кордон з двох сторін Бангладеш³³. Дайал та ін.³⁴ зазначили, що зросли обсяги двосторонньої внутрішньогалузевої торгівлі у сфері сільськогосподарської сировини в обох країнах. З огляду на вивчення внутрішньогалузевої торгівлі були розраховані трізначні індекси Грубеля—Ллойда за системою

³¹ SAARC Secretariat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://saarc-sec.org/SAARC-Secretariat/18/>

³² SAARC Secretariat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://saarc-sec.org/SAARC-Secretariat/18/>

³³ Basu, Suparna, Datta, Debabrata. (2007). India- Bangladesh Trade Relations : Problem of Bilateral Deficit. *Indian Economic Review*. Vol. 42, No.1, pp. 111—129.

³⁴ ADB/UNCTAD. 2008. Quantification of Benefits from Regional Cooperation in South Asia. New Delhi: Macmillan India, Ltd.

SITC. Дослідження показує, що з часом за період з 1975 р. по 2010 р. було відмічено зростання кількості товарів, для яких індекс Грубеля – Ллойда зазначає збільшення можливостей для внутрішньогалузевої торгівлі (табл. 2).

Таблиця 2

**ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА БАНГЛАДЕШ
ЗА ПЕРІОД З 1975 ПО 2010 РР. (ОДНОЗНАЧНІ ПОКАЗНИКИ SITC)**

Галузь (однозначний показник)	1975 -1979	1980 -1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	Приріст експорту (1975-2010)	Частка експорту в загальному обсязі, % (1975)	Частка експорту в загальному обсязі, % (2010)
М'ясо-молочні живі тварини	14,52	0,05	0,22	6,40	8,64	3,52	9,29	25,00	3,62	24,49
Напої та тютюн				6,20	0,13	12,31	59,56	-5,30	0,34	0,02
Нехарчова сировина, крім палива	29,09	20,68	68,20	58,69	71,38	63,26	45,76	13,50	4,57	14,05
Мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали	18,03	58,06	0,50	11,61	51,20	16,21	27,18	18,90	20,02	3,66
Тваринні та рослинні олії та жири		11,71			0,34	0,15	2,45	28,20	0,13	5,79
Хімічні речовини	1,53	22,22	20,19	40,77	50,11	32,78	38,72	14,40	6,47	9,87
Виробництво товарів, що класифікуються здебільшого за матеріалами	14,65	32,58	13,42	1,40	8,37	6,08	21,04	12,60	29,77	31,66
Механізми та транспортне обладнання	0,38	0,12	0,02	2,55	1,86	1,18	8,59	9,60	25,73	1,73
Різні готові вироби	0,40	1,06	1,20	1,96	4,77	11,62	11,06	14,90	2,18	7,93
Товарні операції, не класифіковані за видом	31,43	9,01	70,72	24,59	20,21	28,86	42,63	16,00	0,18	0,11

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних від UN COMTRADE.

У табл. 2 показано дані по внутрішньогалузевій торгівлі між Індією та Бангладеш на рівні однозначного показника SITC. Результат демонструє обсяг внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш за період від 1975 до 2010 рр., який був досить високим у таких галузях, як нехарчова сировина, крім палива, м'ясо-молочні живі тварини. З результатів чітко видно, що внутрішньогалузева торгівля Індії з Бангладеш зменшилася з 14,52 у 1975–1979 рр. до 9,29 у 2006–10 рр. Показник внутрішньогалузевої торгівлі для більшості галузей зазнав зниження з плином часу. Результати також показують потенціал у торгівлі між Індією та Бангладеш у сфері напоїв та тютюну, сировини, нехарчової продукції, крім палива, хімікатів і товарів і операцій, які не класифікуються за типом. Експортна частка деяких галузей порівняно із загальними обсягами імпорту зросла за період з 1975 по 2010 рр., а саме: м'ясо-молочні живі тварини, нехарчова сировина, крім палива, хімікатів, готова продукція, класифікована здебільшого за матеріалами, та різні готові товари. Галузі, частка експорту яких порівняно до загального обсягу експорту зменшилася за період з 1975 по 2010 рр.: напої і тютюн, мінеральне паливо, мастильні та споріднені матеріали, механізми та транспортне обладнання, товарні операції, не класифіковані за видом. Результат показує, що галузями, які мають найбільший приріст експорту між Індією та Бангладеш за період з 1975 по 2010 рр., є виробництво тваринних і рослинних олій і жирів, м'ясо-молочні живі тварини, мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали, а також товарні операції, не класифіковані за видом.

Таблиця 3

**ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА БАНГЛАДЕШ
ЗА ПЕРІОД З 1975 ПО 2010 РР. (ДВОЗНАЧНІ ПОКАЗНИКИ SITC)**

Галузь (дво-значний показник)	1975 -1979	1980 -1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	Приріст експорту (1975-2010)	Частка експорту в загальному обсязі, % (1975)	Частка експорту в загальному обсязі, % (2010)
Натуральні текстильні волокна та відходи	0,01	26,77	46,23	72,32	39,12	47,10	50,02	22,50	0,00	11,80

Закінчення табл. 3

Галузь (двозначний показник)	1975 – 1979	1980 – 1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	Пріорит експорту (1975-2010)	Частка експорту в загальному обсязі, % (1975)	Частка експорту в загальному обсязі, % (2010)
Чорні залізні руди та металобрухт				45,40	46,36	16,99	67,71	37,50	0,04	0,07
Хімічні елементи та сполуки	7,39	37,86	22,93	29,70	85,74	78,50	59,37	16,00	1,47	3,62
Шкіра, шкіряні вироби та хутро		32,82	9,92	26,53	44,12	59,74	61,91	17,70	6,04	0,01
Папір, картон і вироби з нього	63,21	16,14	31,66	43,86	5,55	0,19	1,11	17,90	1,33	0,38
Текстильна пряжа, тканини, вироби з них тощо	24,22	3,33	0,11	0,13	11,46	8,65	24,31	19,00	5,84	11,80
Механізми, крім електричних	0,08	25,13	0,06	34,68	12,47	35,39	4,08	13,00	13,78	0,00
Електричні механізми, апарати та прилади	2,55	3,18	0,16	0,07	3,54	3,09	21,18	15,60	2,11	1,78
Транспортне обладнання	3,18	0,16		35,32	14,26	5,68	31,28	2,50	12,93	0,01
Готовий одяг				4,14	51,36	42,34	28,54	45,80	0,20	7,93
Різні вироби	0,16	1,48	1,98	2,74	2,28	10,27	15,52	10,70	1,35	0,83
Спеціальні операції, не класифіковані за видом	40,20	9,70	71,45	24,60	20,21	28,86	40,45	18,20	0,18	1,26

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних з UN COMTRADE.

У табл. 3 показано основні категорії продукції/галузі у двозначному значенні SITC, у яких були зареєстровані великі обсяги внутрішньогалузевої торгівлі в період від 1980 по

2010 рр. До них входять тютюн і тютюнова продукція, металеві залізні руди та металобрухт, вугілля, кокс і брикети, хімічні елементи та сполуки, шкіра, шкіряні вироби та хутро, неметалеві мінеральні продукти, транспортне обладнання, текстильні волокна (натуральні) та відходи, а також спеціальні операції, не класифіковані за видом. Дослідження зазначає помірний рівень внутрішньогалузевої торгівлі у таких секторах, як виробництво вугілля, коксу та брикетів, фарби, фарбувальні матеріали, парфумерія, туалетні та миючі засоби, текстильна пряжа, тканини, готові вироби тощо, електричні механізми, апарати та пристрої та готовий одяг.

У двозначному значенні SITC результати повторно встановили наявність потенціалу торгівлі між Індією та Бангладеш у таких галузях: тютюн і тютюнова продукція, мінеральна сировина для виробництва добрив, чорні залізні руди та металобрухт, вугілля, кокс та брикети, парфумерія, туалетні та миючі засоби, шкіра, вироби зі шкіри, хутро, текстильна пряжа, тканини, готові вироби тощо, неметалева мінеральна продукція, електричні механізми, апарати та прилади та різні готові вироби. Серед них є кілька категорій, у яких відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі зросла: гумові шини, папір, картон і вироби з них, тюль, мереживо та вишивка; електричні механізми і компоненти. Експортна доля деяких галузей порівняно до загальних обсягів експорту зменшилася за період з 1980 по 2010 рр., це стосувалося насамперед таких галузей: чорні залізні руди та металобрухт, тваринна та рослинна сировина, нафта та продукти її переробки, фарбувальні матеріали, парфумерія, туалетні та миючі засоби, неметалева мінеральна продукція, залізо та сталь, кольорові метали, механізми, крім електричних, електричні апарати та пристрої, транспортне обладнання, санітарні вироби, сантехнічні вироби, обладнання для опалення та освітлення, а також готовий одяг. Галузі з високим приростом експорту між Індією та Бангладеш за період з 1980 по 2010 рр.: насіння олійних культур, горіхи та зерна олійних культур, текстильні волокна (натуральні) та відходи, медична та фармацевтична продукція, пластичні матеріали тощо, хімічні матеріали та продукція, шкіра, шкіряні вироби, хутро, папір, картон та вироби з них, текстильна пряжа, тканини, готові вироби, залізо та сталь, вироби з металу, санітарні та сантехнічні вироби, обладнання для опалення та освітлення та готовий одяг.

Таблиця 4

**ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА БАНГЛАДЕШ
ЗА ПЕРІОД З 1975 ПО 2010 рр. (ТРИЗНАЧНІ ПОКАЗНИКИ SITC)**

Галузь (тризначні показники)	1975 – 1979	1980 – 1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	Пріріст експорту (1975-2010)	Частка експорту в загальному обсязі, % (1975)	Частка експорту в загальному обсязі, % (2010)
Бавовна					33,61	16,20	6,35	-10,50	0,21	11,07
Джут			13,41	0,00	0,25	0,20	1,48	2,60	0,19	0,01
Каміння, пісок та гравій				1,26	0,00	3,47	42,55	52,20	0,89	0,60
Органічна хімія	66,13	47,18	62,41	8,58	3,01	1,23	1,40	26,80	0,11	1,92
Медичні та фармацевтичні продукти	42,32	2,59	0,00	0,17	0,22	0,31	0,97	31,70	0,25	1,80
Мило, миючі та поліруючі засоби					46,91	62,75	73,80	37,40	0,00	0,12
Шкіра		16,27	17,57	24,78	28,76	48,39	45,04	27,80	0,05	0,10
Виробництво натуральної, штучної чи реконструйованої шкіри			4,62	7,69	9,93	45,94	34,96	63,80	0,00	0,02
Текстильна пряжа та нитки	50,68	12,79	0,00	0,03	0,18	1,73	8,77	27,88	0,17	18,40
Текстильні тканини, прядильні, крім бавовняних		2,44	1,55	0,19	3,41	30,43	33,19	9,00	0,37	2,78
Готові товари, здебільшого або повністю з текстильних матеріалів	32,95	23,49	0,00	1,15	33,13	34,33	11,54	12,20	0,30	0,06
Механізми та прилади, крім електричних частин		0,06	0,00	0,14	7,47	1,67	5,80	11,30	6,99	1,43
Телекомунікаційні пристрої	6,79	0,00	0,00	0,00	0,73	1,29	15,62	21,80	0,42	0,28

Закінчення табл. 4

Галузь (тризначні показники)	1975 –1979	1980 –1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	Приріст експорту (1975-2010)	Частка експорту в загальному обсязі, % (1975)	Частка експорту в загальному обсязі, % (2010)
Інші електричні механізми та апарати	9,89	0,00	0,00	0,00	14,58	10,84	54,17	20,00	0,51	0,96
Одяг, крім хутряного				3,17	33,55	49,21	63,80	21,50	0,27	0,58
Спеціальні операції, не класифіковані за видом	40,20	9,70	71,45	24,60	20,21	28,86	40,45	18,20	0,18	1,26

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних з UN COMTRADE.

У тризначному значенні SITC і за значенням індексу Грубеля—Ллойда внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш було лише кілька галузей, у яких відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі (як визначено індексом внутрішньогалузевої торгівлі) збільшилася за період з 1975 по 2010 рр. До цих категорій продукції відносяться: чоловічий текстильний одяг, спеціальна пряжа та тканини, шкіра, мило, миючі та поліруючі засоби.

2. Маргінальна внутрішньогалузева торгівля

Індекс Грубеля—Ллойда відноситься до тенденцій торгівлі протягом одного року та у цьому значенні є статичним вимірвальним показником. Його доречно використовувати, якщо необхідно визначити тенденції міжнародної спеціалізації у конкретний проміжок часу. У контексті структурних змін він виражає структуру змін торгових тенденцій. Гамільтон і Кніст³⁵ першими зробили таке визначення, вказавши, що наявність великої частки внутрішньогалузевої торгівлі за конкретний проміжок часу не виправдовує ймовірні зміни тенденцій торгівлі (табл. 5).

³⁵ Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356—367.

Таблиця 5

**МАРГІНАЛЬНА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ ПО ГАЛУЗЯХ ІНДІЇ
ТА БАНГЛАДЕШ (ОДНОЗНАЧНИЙ ПОКАЗНИК SITC)**

Галузі (однозначний показник)	1980 (порівняно з 1975)	1990 (порівняно з 1980)	2000 (порівняно з 1990)	2009 (порівняно з 2000)
М'ясо-молочні живі тварини	0,00	0,08	6,92	16,20
Нехарчова сировина, крім палива	0,00	47,48	62,95	23,90
Мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали	0,00	0,00	50,76	52,54
Тваринні та рослинні олій жири	0,00	0,03	0,32	2,19
Продукти хімічної галузі	2,04	4,47	65,71	3,88
Готова продукція, класифікована здебільшого за матеріалами	65,33	0,15	23,31	20,94
Механізми та транспортне обладнання	0,00	0,08	3,05	0,00
Різні готові вироби	1,14	0,66	16,24	15,29
Товарні операції, не класифіковані за видом	0,00	4,21	55,82	45,49

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних з UN COMTRADE. (2012)

У табл. 5 показано кілька категорій продукції, в яких відносне значення внутрішньогалузевої торгівлі (у значенні показників Брюлхарта) зросло за період з 1980 по 2010 рр. До цих категорій відносяться: сировина, нехарчова, крім палива, товарні операції, не класифіковані за видом. Показник набуває набагато меншого значення для всіх інших категорій продукції, що означає важливішу роль міжгалузевої торгівлі серед нових галузей, які створилися у зазначений період.

Однак відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі за період з 1980 по 2010 рр., здається, не збільшилася у жодній з категорій продукції, зазначених вище. Скоріше існують кілька інших категорій продукції, у яких відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі зросла за зазначений проміжок часу. Сюди входять: мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали. Тільки одна категорія (мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали), в яких внутрішньогалузева торгівля зробила значний внесок до нових торгових тенденцій між республікою Бангладеш та Індією за останні десять років.

Таблиця 6

**МАРГІНАЛЬНА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ ПО ГАЛУЗЯХ
ІНДІЇ ТА БАНГЛАДЕШ (ДВОЗНАЧНІ ПОКАЗНИКИ SITC)**

Галузі (двозначні показники)	Товарний код	1990 (порівняно з 1980)	2000 (порівняно з 1990)	2010 (порівняно з 2000)
Натуральні текстильні волокна та відходи	26	0,00	0,00	13,78
Сировина для вироблення добрив і мінеральна сировина	27	1,69	10,72	61,47
Хімічні елементи та сполуки	51	15,10	69,28	0,00
Медична та фармацевтична продукція	54	0,95	0,00	0,04
Шкіра, шкіряні вироби та хутро	61	0,00	86,13	59,48
Текстильна пряжа, тканини, готові вироби тощо	65	0,00	50,80	47,15
Вироби з кольорових металів	66	0,00	17,51	0,00
Металеві вироби	69	0,10	0,17	0,00
Механізми, крім електричних	71	33,28	2,75	0,00
Електричні механізми, апарати та пристрої	72	7,89	7,57	12,11
Одяг	84	0,00	72,01	11,23
Різні готові вироби	89	1,29	4,80	25,17
Спеціальні операції, не класифіковані за видом	93	4,19	55,82	0,00

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних з UN COMTRADE. (2012)

У табл. 6 показано обсяги маргінальної внутрішньогалузевої торгівлі у двозначному значенні SITC. Серед цих категорій продукції є багато таких, у яких відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі зросла у 1990 році (порівняно з 1980 р.). До таких категорій відносяться: напої, сировина для вироблення добрив і мінеральна сировина, вугілля, кокс і брикети. В усіх інших категоріях продукції індекс приймає набагато менше значення, що вказує на важливішу роль міжгалузевої торгівлі у нових торгових тенденціях за вказаний період. Існує ще кілька категорій продукції, у яких відносна важливість внутрішньогалузевої торгівлі збільшилася за вка-

заний період (у 2010 р. порівняно з 2000 р.): сировина для вироблення добрив, чорні залізні руди та металобрухт, вугілля, кокс і брикети.

Таблиця 7

**МАРГІНАЛЬНА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ТОРГІВЛЯ ПО ГАЛУЗЯХ
ІНДІЇ ТА БАНГЛАДЕШ (ТРИЗНАЧНІ ПОКАЗНИКИ (SITC))**

Галузі (тризначні показники)	Товарний код	2000 (порівняно з 1990)	2010 (порівняно з 2000)
Продукція органічної хімії	512	0,18	0,00
Неорганічні хімічні елементи, оксиди, галогенні солі	513	21,36	0,00
Інша неорганічна хімія	514		47,04
Медична та фармацевтична продукція	541	0,14	0,04
Мило, миючі та поліруючі засоби	554		60,14
Готові мінеральні добрива	561	91,60	0,00
Шкіра	611	30,38	0,00
Текстильна пряжа та нитки	651	0,79	7,79
Бавовняні тканини або спеціалізовані тканини	652	1,62	55,66
Текстиль, крім бавовни	653	0,23	21,83
Тюль, мереживо, вишивка, стрічки, фурнітура	654	3,66	28,42
Спеціальні текстильні тканини та споріднена продукція	655	28,63	31,63
Металеві контейнери для зберігання і транспортування	692	66,25	2,63
Електричні механізми та перемикачі	722	0,15	1,20
Інші електричні механізми й апарати	729	1,33	67,86
Автомобільні транспортні засоби	732	0,12	0,00
Наукові, медичні, оптичні, вимірювальні інструменти	861	2,81	0,15
Печатна продукція	892	4,78	0,00

Джерело: Розрахунки автора на підставі даних з UN COMTRADE. (2012)

На деталізованішому рівні внутрішньогалузевої торгівлі (табл. 7) за 2000 р. (порівняно з 1990 р.) збільшилося виробництво добрив, металевих контейнерів для зберігання і транспортування, але протягом 2010 р. (порівняно з 2000 р.) до внутрішньогалузевої торгівлі були залучені й такі категорії, як неорганічна хімія, мило, миючі та поліруючі засоби, бавовняні тканини, інші електричні механізми й апарати, а також текстильні тканини.

3. Індекс взаємодоповненості торгівлі (ТСІ)

Індекс взаємодоповненості торгівлі вимірює, наскільки добре експортний профіль однієї країни чи групи країн відповідає імпорнтним профілям інших країн. Крім того, зміни у значенні цього індексу з часом можуть допомогти при визначенні того, чи стають торгові профілі зазначених країн більш або менш відповідними, згідно з роботою Нага та Йейтса³⁶.

Таблиця 8

ІНДЕКС ВЗАЄМОДОПОВНЕНОСТІ ТОРГІВЛІ МІЖ ІНДІЄЮ ТА БАНГЛАДЕШ, 2000–2011 рр.

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Індія	Бангладеш	54,24	58,19	57,27	57,62	53,43	54,24	51,54	50,23	52,95	54,59	55,14	53,80
Бангладеш	Індія	10,45	9,16	11,17	9,32	12,16	13,13	9,71	13,20	NA	NA	NA	NA

Джерело: Розрахунки автора, дані з он-лайн бази даних Світових інтегрованих торгових рішень (WITS), дата доступу: 10/02/2013.

У табл. 8 показано індекс взаємодоповненості торгівлі (ТСІ) з Індії до Бангладеш за період від 2000 р. по 2011 р.

³⁶ Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356–367.

Цей показник у 2000 р. становив 54,24, а у 2011 р. — 53,58. Жодних серйозних змін в обсягах експорту та імпорту не відбулося. Індекс взаємодоповненості торгівлі з Бангладеш до Індії становив 10,45 у 2000 р. та 13,20 у 2007 р., схоже, що з часом взаємодоповненість торгівлі Індії та Бангладеш збільшилась.

Критичне значення індексу взаємодоповненості торгівлі становить 40, тобто, якщо цей індекс більший за 40, це означає, що економіки двох країн добре взаємодоповнені. Індекс взаємодоповненості торгівлі для Індії та Бангладеш розраховувався для кожного року, починаючи з 2000 р. і закінчуючи 2011 р., шляхом використання даних про двосторонню торгівлю обох країн, і деталізацією на тризначному рівні SITC. Як видно з табл. 8, Індія має чітко виражену експортну взаємодоповненість з Бангладеш, починаючи з 2000 р. Цей результат був очікуваним, оскільки Індія є основним торговим партнером республіки.

4. Результати SMART-моделювання

На основі роботи Кумара та Ахмеда³⁷ було здійснено спробу дослідити торговий потенціал між Індією та Бангладеш за допомогою SMART-моделювання. Індія зменшила перелік своїх конкурентних товарів для Бангладеш з 480 пунктів до 25³⁸ і встановила нульове мито на всі інші товари, тоді як Бангладеш залишив 993 види продукції у своєму списку конкурентних товарів. Цікаво проаналізувати такий перелік конкурентних товарів Бангладеш (в умовах зменшення тарифів до нуля) і його вплив на торгівлю з Індією.

Результати змодельованих сценаріїв стосуються впливу на торгівлю, добробут і прибуток у торгівлі між Індією та Бангладеш. Вплив на торгівлю є впливом на потік імпорту. Вплив на добробут є зміною споживчої надбавки за умов збільшеної кількості спожитих товарів, а вплив на прибуток є зменшенням прибутку, отриманого від тарифів на імпорт. Вплив на торгівлю є об'єднаним результатом налагодження торгівлі та переорієнтації торгівлі. Налагодження торгівлі означає безпосереднє збільшення імпорту, яке походить зі зменшення тарифів на імпорт з Індії до Бангладеш.

У табл. 9 показано вплив зменшення тарифів для республіки Бангладеш на перелік конкурентних товарів за умовами

³⁷ Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356—367.

³⁸ Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356—367.

SAFTA. Загальний вплив на торгівлю становить 336,39 млн дол. США, з них вплив на налагодження торгівлі становить 248,17 млн дол. США, а вплив на переорієнтацію торгівлі дорівнює 88,22 млн дол. США. Якщо ми бажаємо побачити виправдані продукцією торгової прибутки, результати показують прибуток у шестизначному показнику HS – 350691 (клейкі речовини на основі полімерів – 39,01 до 39,13, або на гумовій основі), 871120 (мотоцикли, мотоколяски, двигуни зі зворотним внутрішнім згорянням, поршневі двигуни з об'ємом циліндру понад 500 куб. см, але не більше ніж 250 куб. см), 870422 (автомобільні транспортні засоби для перевезення товарів вантажопідйомністю понад 5 метричних тонн, але не більше ніж 20 метричних тонн), 271019 (інше), 401120 (нові пневматичні гумові шини, які використовуються в автобусах або вантажівках), 852872 (інші фарбувальні засоби) і 841810 (комбіновані холодильні та морозильні камери, обладнані окремими зовнішніми дверцятами).

З табл. 9 чітко видно, що Індія має основну експортну зацікавленість у Бангладеш. Обсяг експорту на ринки республіки Бангладеш складає 190,04 млн дол. США. Для дослідження були використані тільки перші 25 продуктів, які становлять приблизно 77 % від загального експорту Індії до Бангладеш. Результати SMART-моделювання передбачають споживчий надлишок для Бангладеш у результаті зменшення тарифів. Загальний споживчий прибуток складає 28,83 млн дол. США. Втрата прибутку становить – 177,62 дол. США через зменшення тарифів Бангладеш на імпорт з Індії, а це може призвести до збільшення торгового дефіциту Бангладеш. Максимальна втрата прибутку очікується для такої продукції: 871120 (мотоцикли, мотоколяски, двигуни зі зворотним внутрішнім згорянням, поршневі двигуни з об'ємом циліндру понад 500 куб. см, але не більше ніж 250 куб. см), 870422 (автомобільні транспортні засоби для перевезення товарів вантажопідйомністю понад 5 метричних тонн, але не більше ніж 20 метричних тонн), 870390 (інші транспортні засоби), 401120 (нові пневматичні гумові шини, які використовуються в автобусах або вантажівках) і 870600 (ходові рами, обладнані двигунами, для автомобільних транспортних засобів під номерами 8701–8705, а також для транспортних засобів під номерами 870120 і 8702 або 8704).

Таблиця 9

РЕЗУЛЬТАТИ SMART-МОДЕЛЮВАННЯ

Експортна зацікавленість Індії у Бангладеш				Експорт Індії в результаті зменшення тарифів Бангладеш				Код HS	Вплив на прибуток Бангладешу від торгівлі з Індією (\$'000)
Код тарифної позиції	Експорт	Експорт	Експорт	Код HS	Вплив на загальні обсяги торгівлі (\$000) TTE	Вплив на налагодження торгівлі (\$000)	Вплив на переорієнтацію торгівлі (\$000)		
	До (\$'000)	Після (\$'000)	Зміна в експортному прибутку (\$'000)						
350691	1340,04	50954,77	49614,73	Разом	336399,15	248175,79	88223,33	Разом	-177627,25
871120	78446,55	96763,56	18317,01	350691	49614,73	49339,91	274,82	871120	-20732,18
870422	42244,48	56149,55	13905,07	871120	18317,01	13834,83	4482,18	870422	-7983,42
271019	7572,00	12466,26	4894,26	870422	13905,07	13490,05	415,02	870390	-5193,82
401120	31787,48	36045,06	4257,57	271019	4894,26	3423,26	1471,00	401120	-4047,36
852872	10849,26	15103,67	4254,41	401120	4257,57	2317,03	1940,54	870600	-3105,90
841810	7363,47	11575,81	4212,33	852872	4254,41	3286,45	967,96	852872	-2954,31
40210	10844,47	14909,95	4065,48	841810	4212,33	2249,92	1962,42	480257	-2930,64
870600	17736,56	21734,96	3998,40	40210	4065,48	1561,94	2503,54	90930	-2853,39
340211	16771,80	20557,76	3785,96	870600	3998,40	3536,32	462,08	40210	-2469,38
870390	26987,27	30620,71	3633,43	340211	3785,96	3128,05	657,92	841810	-2331,47
481092	4328,88	7506,74	3177,86	870390	3633,43	2993,99	639,44	340211	-2091,57
480257	10997,24	13890,45	2893,21	481092	3177,86	2077,67	1100,19	190190	-2019,46
90930	10797,25	13508,45	2711,20	480257	2893,21	2167,90	725,31	210690	-2006,85
540761	2025,44	4709,04	2683,59	90930	2711,20	2094,89	616,31	321519	-1986,46
720839	15609,82	17844,34	2234,52	540761	2683,59	2120,49	563,10	190110	-1825,93
730820	4298,90	6492,05	2193,14	720839	2234,52	414,71	1819,81	720839	-1655,82
870410	837,92	3004,25	2166,33	730820	2193,14	1214,03	979,12	271019	-1537,31
210690	8518,00	10683,23	2165,23	870410	2166,33	2123,94	42,39	481092	-1357,27
190110	6695,81	8797,55	2101,73	210690	2165,23	972,68	1192,55	730820	-1319,51
540772	1204,73	3189,65	1984,92	190110	2101,73	1493,82	607,92	392062	-1122,95
190190	7199,52	9164,16	1964,64	540772	1984,92	1972,20	12,72	151319	-1120,87
850720	2952,28	4708,14	1755,86	190190	1964,64	1086,33	878,31	330290	-1107,81
330290	3545,51	5240,53	1695,03	850720	1755,86	1182,00	573,86	80610	-1093,47
151319	3797,12	5482,18	1685,05	330290	1695,03	809,29	885,74	850432	-1016,82
Зміна прибутку від експорту в перших 25 тарифних позиціях			146350,97	151319	1685,05	998,71	686,35	850433	-974,25
Разом			190048,17						
% від загального обсягу			77,00						

Джерело: он-лайн база даних WITS (09/09/2014)

5. Виявлена порівняльна перевага (RCA)

Аналіз виявленої порівняльної переваги було проведено за 2012 рік. Теоретично, якщо значення RCA більше 1, продукт експортної країни вважається конкурентоспроможним, але в основному показники RCA надають лише орієнтовний огляд, оскільки конкурентоспроможність конкретного продукту залежить від багатьох інших чинників, включаючи ціну за одиницю продукції, вартість доставки тощо³⁹.

Отже, використання показника RCA демонструє конкурентоспроможність експортної продукції країни порівняно до країни-імпортера на міжнародному ринку. Це відповідає Рікардіанській теорії порівняльних переваг, яка стверджує, що кожна країна може мати прибуток, якщо виробляє товар, який є відносно прибутковішим відносно імпортованих товарів з іншої країни.

Теорія міжнародної торгівлі зазначає, що країни з різними порівняльними перевагами мають чудові можливості для торгівлі порівняно з тими, які розділяють між собою високий ступінь подібності у забезпеченості ресурсами. Країни з різними профілями RCA матимуть більше можливостей торгівлі одна з одною, аніж країни з подібним профілем RCA. У табл. 10 показано, що Індія та Бангладеш мають різні показники виявленої порівняльної переваги, отже, є більше можливостей для внутрішньо регіональної торгівлі. Бангладеш продемонстрував порівняльну перевагу для товарів 530710 (джутові волокна або інші луб'яні текстильні волокна, одинарні волокна), 530310 (джутові та інші текстильні луб'яні волокна, сирі або вимочені), 610899 (жіноча спідня білизна, халати зі штучного волокна, в'язані або плетені), 610899 (жіноча спідня білизна, халати з інших текстильних матеріалів), 560710 (вино, вірвовки та кабелі з джутового та іншого луб'яного волокна), 580219 (не білені махрові та подібні бавовняні тканини), 580219 (інші махрові та подібні бавовняні тканини) тощо, тоді як Індія показала порівняльну перевагу в різних категоріях продукції. Деякі з цих продуктів за шестизначною класифікацією HS 6 такі: 290343 (трихлоротрифлуороетан), 290344 (дихлоротетрафлуороетан і хлорпентафлуороетан), 291230 (альдегідні спирти), 130211 (опіум) та ін.

³⁹ Moazzem KG, KK Basak. (2013). Pruning the SAFTA Sensitive List of Bangladesh Its Scope, Methods and Selection of Products, South Asia Economic Journal 14(2), pp. 231—260.

Таблиця 10

ВИЯВЛЕНІ ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ ІНДІЇ ТА БАНГЛАДЕШ

Бангладеш		Індія	
Товарний код	Виявлена порівняльна перевага	Товарний код	Виявлена порівняльна перевага
530710	964,25	290343	58,55
530310	922,48	290344	58,55
610899	830,23	291230	58,55
560710	671,72	130211	57,16
580219	550,16	580134	54,48
630510	496,24	293354	53,51
530390	424,05	820120	53,36
530720	371,57	130232	50,96
531010	354,3	900820	50,79
531090	343,98	531010	50,6
630229	325,28	151530	49,98
620590	240,35	293943	48,61
620620	220,72	291421	48,31
611090	183,64	570220	48,3
60499	157,32	252530	47,53
620341	144,17	90930	47,46
610339	142,39	530720	47,19
610312	133,6	630691	46,39
620349	132,89	294200	45,91
610311	131,94	91030	44,86

Джерело: Розрахунки автора, дані взяті з бази даних WITS (дата доступу: 13/01/2014).

Висновки

Дане дослідження підняло питання більш глибокої торгової інтеграції та потенціалу внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш. Очікується, що процес торгової інтеграції посилить приріст шляхом ефективного використання ресурсів і досвіду торгівлі, як зазначено у Чуанга⁴⁰ та Ісмаїла⁴¹. У цьому

⁴⁰ Chuang, Y. (2002). The Trade-Induced Learning Effect on Growth: Cross-Country Evidence, *Journal of Development Studies*, 39:137—154.

⁴¹ Ismail, Saba. (2012). Trade Induced Technology Spillover and Economic Growth: An Econometric Analysis, in Shahid Ahmed and Shahid Ashraf (Eds), *International Trade in Emerging Economies*, New Delhi: Bloomsbury.

контексті дослідження визначило основні галузі для торгівлі (експорту та імпорту) між двома країнами, такі як текстиль, сільське господарство, машинобудування, хімічна промисловість, електроніка, металургія та добування мінералів. У ході даного дослідження було визначено особливості розвитку та динаміки внутрішньогалузевої торгівлі між Індією та Бангладеш протягом 1975–2010 рр.

Авторами ідентифіковано ключові, найперспективніші галузі експорту між Індією та Бангладеш за період з 1975 по 2010 рр. До них відносяться: тваринні та рослинні олії й жири, м'ясо-молочні живі тварини, мінеральні палива, мастильні та споріднені матеріали, товарні операції, не класифіковані за видом. Бангладеш продемонстрував порівняльну перевагу у сфері виготовлення джутових волокон та інших текстильних волокон, одинарних джутових та інших текстильних луб'яних волокон, сирих або вимочених, жіноча спідня білизна, халати зі штучних волокон, в'язані або плетені, жіноча спідня білизна з інших текстильних матеріалів, вино, канати та кабелі з джуту або інших луб'яних волокон, не білені махрові тканини та інші подібні тканини із бавовни, інші махрові тканини з бавовни тощо. Індія продемонструвала порівняльну перевагу у виготовленні трихлортрифторетанів, дихлоротетрафлуоретанів і хлорпентафлуоретанів, альдегідних спиртів тощо. Результати SMART-моделювання висвітлили потенціал для торгівлі між Індією та Бангладеш, який матиме позитивний вплив на споживчу надбавку.

Безсумнівно, Індія має переваги у зв'язку з вигіднішим географічним положенням і природно-кліматичними умовами, а також вона має вищий рівень товарної диверсифікації порівняно з Бангладеш. Важливо визнати, що взаємна торгівля не може відбуватися за рахунок іншої сторони. Ахмед⁴² зазначив, що розширений доступ до ринків для експорту з менш розвинених країн не має негативного впливу ані на країни, що розвиваються, ані на розвинені країни. У цьому відношенні Індія як країна, що розвивається, повинна взяти на себе провідну роль і капіталізувати торгові переваги з Бангладеш, найменш розвинутою країною-сусідом. Дослідження також зазначає, що Бангладеш повинен урізноманітнити структуру свого експорту для зменшення дефіциту двосторонньої торгівлі на підставі порівняльної переваги.

Перекладено з англійської мови.

⁴² Ahmed, Shahid (2008), Potential for Trade between Developing and Least Developed Countries: A CGE Analysis Trade and Development Review, Vol. 1, No. 2, pp. 122–143.

Список літератури

1. *Acharya, L., Marwaha A.* (2012). Status Paper on India-Bangladesh Economic Relations. Federation of Indian Chambers of Commerce and Industry (FICCI).
2. *Ahmed, Shahid* (2008). Potential for Trade between Developing and Least Developed Countries: A CGE Analysis Trade and Development Review, Vol. 1, No. 2, pp. 122–143.
3. *Bakhat, Zaid.* (1994). BIDS study on illegal International trade in Bangladesh, 1990: An Update, Bangladesh Institute of Development Studies, Dhaka.
4. *Balassa, B* (1975) European Economic Integration (Amsterdam, North-Holland)
5. *Basu, Suparna, Datta, Debabrata.* (2007). India-Bangladesh Trade Relations: Problem of Bilateral Deficit. Indian Economic Review. Vol. 42, No.1, pp. 111–129.
6. *Brölhart, Marius* (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. Weltwirtschaftliches Archiv, vol. 130, pp. 600–613.
7. *Chaudhari, S.K.* (1995). Cross Border Trade between India and Bangladesh, NCAER, Working Paper 58. New Delhi
8. *Chuang, Y.* (2002). The Trade-Induced Learning Effect on Growth: Cross-Country Evidence, Journal of Development Studies, 39: pp. 137–154.
9. *De Prabir, Raihan Selim, K. Sanjay.* (2012). Unlocking Bangladesh-India Trade emerging potential and the way forward. Working paper 6155. World Bank.
10. *Dayal, P., A. Das, R. Banga, K. Iyengar and S. Ahmed* (2008). Quantification of Benefits from Economic Cooperation in South Asia. New Delhi: Macmillan.
11. *Falvey, R.E and Kierzkowski, H.* (1987). Product Quality, Intra-Industry Trade and Imperfect Competition. In Kierzkowski (ed.).
12. *Falvey, R.E.* (1981). Commercial policy and International Trade, Journal of International Economics, 11, pp. 495–511.
13. *Flam, H. and E. Helpman* (1987). Vertical product Differentiation and North-South Trade. American Economic Review. Vol. 77, pp. 810–22.
14. *Greenaway, David, Robert C. Hine, Chris Milner, Robert Elliott.* (1993). Adjustment and the Measurement of Marginal Intra-Industry Trade. SPES Working Paper N/8
15. *Grubel, Herbert G., Peter J. Lloyd.* (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. London.
16. *Hamilton, Clive, Paul Kniest* (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. Weltwirtschaftliches Archiv, Vol. 127, pp. 356–367.
17. *Helpman, E* (1981). International trade in the presence of product differentiation, economies of scale and monopolistic competition. Journal of International Economics, 11(3), pp. 305–340.

18. Hossain, A & Rashid, S. (1999). The political economy of Bangladesh's large and growing trade deficits with India, *Pakistan Development Review*, pp 25–68.
19. *Ismail, Saba*. (2012). Trade Induced Technology Spillover and Economic Growth: An Econometric Analysis, in Shahid Ahmed and Shahid Ashraf (Eds), *International Trade in Emerging Economies*, New Delhi: Bloomsbury.
20. Kumar, *Sushil and Ahmed, Shahid*. (2014). Impact of Sensitive Lists Under SAFTA: Quantitative Assessment Using a Partial Equilibrium Modeling. *European Journal of Globalization and Development Research*, Vol. 10, No. 1.
21. *Krugman, P.R* (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economic*, 9, pp. 469–79.
22. *Lancaster, K.J.* (1980). Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition. *Journal of International Economics*, 98, pp. 63–83.
23. *Linder, S.B* (1961). An essay on trade and transformation. New York, John Wiley Sons.
24. *Michaely, M* (1994). Trade Preferential Agreements in Latin America: An Ex-Ante Assessment. World Bank policy research working paper 1583.
25. *Moazzem KG, KK Basak* .(2013). Pruning the SAFTA Sensitive List of Bangladesh Its Scope, Methods and Selection of Products. *South Asia Economic Journal* 14(2), pp. 231–260.
26. *Ng, F. and A. Yeats* (2003). Major trade trends in East Asia: What are their implications for regional cooperation and growth?”. Policy Research Working Paper No. 3084, World Bank, Washington, D.C.
27. *Rahman M.M.* (2005). Bangladesh–India Bilateral Trade Improvement: Causes of Imbalance and Measure (Australia Univeristy of Sydeny).
28. *Singh Pratima*. (2012). Freeing Trade in South Asia: India's Tariff withdrawal for Pakistan and Bangladesh. *Foreign Trade Review*. Vol. xlvii, No. 2, pp. 81–97.
29. *Taneja, N. & Pohit, S.* (2000). India's Informal Trade with Bangladesh and Nepal : A Qualitative Assessment (SANEI Paper).
30. *Taneja, N.* (2001). Informal trade in SAARC region, *Economic and Political Weekly*, March 17.
31. *Verdoorn* (1960). The Intra-Bloc Trade of Benelux. In Robinson (ed).
32. *World Bank*. (2010). South Asia Economic Update 2010 : Moving up Looking East, World Bank, Washington, D.C.
33. *Yeats*. (1998). Just How Big is Global Production Sharing, World Bank, Policy Research Working Paper 1871, The World Bank, Washington, D.C.
34. *Zaki, Eusufzai*. (2000). Liberalisation in the Shadow of a Large Neighbour: A Case of Bangladesh-India Economic Relation. Dhaka University Press.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2014